

DERLEME / REVIEW

Kentler ve Yeni Kentsel Kuramlar: Kentleşmeyi Merkezine Alan Üç Kuram Üzerine

Cities and New Urban Theories: On Three Theories That Center Urbanization

 **Emine Yetişkul**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

Bugün çoğunluğu kentlerde yaşayan nüfusun, yakın gelecekte kentleşme eğiliminin de devam etmesiyle, daha da artacağı kesin olarak beklenmektedir. Geleceğin kentlerinin bugünün kentlerinden farklı olacağı bilinmektedir. Bu noktada kentlere ilişkin araştırmaların önemi de artmaktadır. Bu makalede yakın zamanda öne çıkan üç farklı kentleşme yaklaşımı, Gezegenel Kentleşme, Postkolonyal Kentleşme ve Birleşmeler Kentleşmesi ele alınacaktır. Farklı kuramsal düşünce temellerine sahip ancak aralarındaki sınır çizgileri keskin olmayan bu üç yaklaşımın ortak özelliği, şehirlere, kentleşmeye ve kentselliğe ilişkin bugüne kadar bilinegelen doğrusallıkları, hiyerarşileri ve sınıflandırmaları eleştirmesidir. Gezegenel Kentleşme kent-kır ikilemini, Postkolonyal Kentleşme Küresel Kuzey-Güney veya Batı-Doğu ikilemini ve Birleşmeler Kentleşmesi de geçmişi-potansiyeli, gerçekleşeni-olasılığı veya sosyal-nesnel olanı sorgulamaktadır. Makalede, bu üç kentsel yaklaşıma yönelik eleştiriler de dikkate alınarak, genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kavramsal olarak kent; kentsel kuramlar; kentleşme yaklaşımları.

ABSTRACT

Today, the majority of the population living in cities is expected to increase with the continuation of urbanization trend in the near future. It is known that the cities of the future will be different from the cities of today. At this point, the importance of the researches about the cities increases. In this article, three recent urbanization approaches, Planetary Urbanization, Postcolonial Urbanization and Assemblage Urbanization will be discussed. The common feature of these three approaches, which have different theoretical thought bases with no delineating lines among them, is that they criticize the ongoing linearities, hierarchies and classifications of cities on urbanization and urbanity. Planetary and Postcolonial Urbanization question urban-rural dilemma and Global North-South or West-East divide, respectively while Assemblage Urbanization examines past-potential, actual-virtual or social-practical. In the article, a general evaluation is carried out by taking criticisms towards these three urban approaches into consideration.

Keywords: City in conceptuality; urban theories; urbanization approaches.

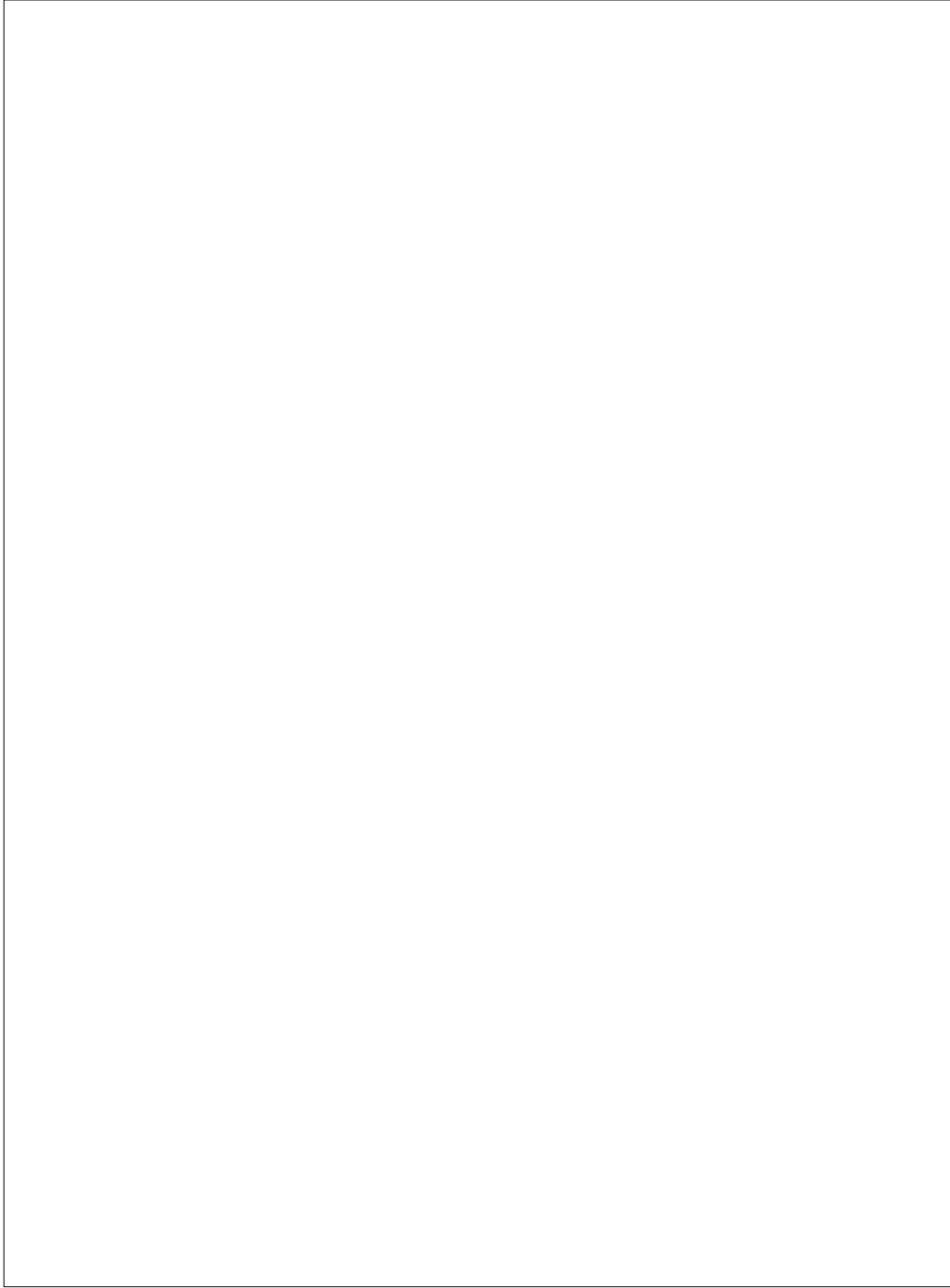
Geliş tarihi: 24.10.2019 Kabul tarihi: 27.08.2020

Online yayımlanma tarihi: 13.10.2020

İletişim: Emine Yetişkul

e-posta: yetiskul@metu.edu.tr





Şekil 2. (a) Küresel Güney'i örnekleyen kentsel form (Buca, İzmir). **(b)** Küresel Kuzey'i örnekleyen kentsel form (Alacatlı, Ankara) (Yandex, 2019).

çevirmek ve resmin 'öteki' yüzüne bakmaktır; Berlin veya Boston yerine Bağdat'ta veya Benin'de yaşamının sonucunda bazı şeylerin nasıl farklı görüneceğini ve bunun nedenlerini anlatmaktır (Young 2003). Böylelikle tek-odaklı ve hegemonik/baskın kavramsallaştırmalar ve söylemlerden uzaklaşılacaktır.

Küresel Güney'deki kentlerde deneyimlenen sosyal, ekonomik ve politik uzlaşma ve çatışmaların ürettiği mekansal biçimlerin

değerlendirilmesi, alternatif modelleri, politika ve stratejileri ortaya çıkaran örnekleri gözden kaçırmamak açısından da önemlidir (Robinson ve Roy 2016). Ancak, bu mekansal biçimler ve süreçler Batı'da üretilen kavramlarla yorumlanmamalıdır. Yine Young'ın deyimiyle: Batılıların, Batılı-olmayan dünyaya baktığında gördükleri şey, gerçeğin kendisinden ziyade, aslında aynadaki kendi yansımaları ve kendi varsayımlarıdır (Young 2003, s.2). Her yerde ve her zaman aynı tür kentsel dene-

yim ortaya çıkmayabilir. Bu noktada da ne kentleri açıklamak için yığılma ekonomileri yeterli olacak, ne de evrensel tek bir kentleşme süreci tanımlanabilecektir.

Büyük kuramlardan uzaklaşarak deneyimlerdeki farklılıkları vurgulamayı öne çıkaran postmodernizm düşüncesinden etkilenen postkolonyal kentleşme, şehirleri günlük yaşamın bir mekanı olarak incelemeyi tercih etmektedir. Günlük yaşam vurgusuyla Lefebvre'ye dayanan postkolonyal düşüncenin kenti son derece politik ve güç ilişkilerinin merkezi olarak kabul ettiği düşünülebilir (Zimmer vd. 2018). Buna karşın, postkolonyal düşüncenin, coğrafi bağlamın ortaya çıkardığı farklılığa dayanarak bugüne kadar üretilen kavram veya kuramları sorgulamasının ne derece gerekli olduğu ve her düşüncenin 'kırsallaştırılması' çabasının arkasındaki nedenler anlaşılmamaktadır. Storper ve Scott (2016) bilgiyi kırsallaştırma ısrarına ek olarak postkolonyal kentleşmeyi karşılaştırmaya ve farklılıklara çok odaklandığı; ve tüm şehirleri etkileyen güçleri gözden kaçırarak parçacılığa saplandığı için eleştirmektedir. Kırsallaştırma örneklerinin Batı düşünce biçiminden öteye geçemeyeceği de iddia edilmektedir.

Birleşmeler Kentleşmesi

Son yıllarda Birleşmeler Kuramı, sosyal bilimler genelinde olduğu gibi, kent çalışmalarında da önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Postkolonyal Kentleşme ile benzerlikleri olan bu kuram, post-yapısalcı düşünürlerin, özellikle Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarından yorumlanarak geliştirilmiştir. Felsefi açıdan oldukça karmaşıktır. Deleuze ve Guattari tarafından ortaya atılan '*agencement*', *bir araya getirme, birleştirme, oluşturma, assemblaj* gibi anlamları içermektedir (Deleuze ve Guattari 1987 [1980]). Burada, türdeş olmayan parçaların farklılıklarını koruyarak bir araya gelmesi ve bir bütünü oluşturması önemlidir (Şekil 3). Benzer bir şekilde kentler de insanların, kurumların, ağların, örgütlenmelerin, farklı altyapı ve üstyapı öğelerinin bir araya gelmesinden ve bir arada çalışmasından oluşmaktadır.

Karmaşıklık ve kaos kuramlarından etkilenen Birleşmeler Kuramı, McFarlane'nin söylediği gibi, şimdiki zaman ve mekanda algıladığımız her şeyin hem bir geçmişinin olduğunu, hem de gelecek için bir olasılık oluşturduğunu vurgular (McFarlane 2011). Dolayısıyla, anın gerçekliği, aslında bir son ürün veya sonuç değil, bir akışkanlık halidir. Bu yaklaşım kentleri, sabit, değişmez, sınırları belirgin bir yapı olarak değil, parçaların bir araya gelerek etkileştiği ve sürekli dönüştüğü bir sistem olarak görmemizi sağlamıştır. Bu arka plana dayanarak Farias, kentleri, süreçlerin çeşitliliği olarak tanımlamıştır (Farias 2011).

Birleşmeler Kuramı, Avrupa kenti, Amerikan uydu kentleri, Bahçe Kent, Ortaçağ kenti gibi tek tip bir anlatım kavramsallaştırması (DeLanda 2002) yerine oluşumların süreçlerini anlamamız için evrimi içeren ve çeşitliliği gösteren bir şekilde

bireyler, sosyal gruplar, örgütler, kentler, nesnelere, teknoloji gibi kavramsallaştırmanın yapılmasını önermektedir. Kente binlerce rizomik ağın oluşturduğu karmaşık bir sistem olarak yaklaşan kuramcılar, kentin sosyal ve maddi unsurlarını birleştirerek kenti araştırmaktadır (DeLanda 2002). Bu bağlamda nesnelere de sosyal yapının birer parçası olarak kabul eden Aktör-Ağ Kuramının ve araştırma yönteminin (Latour 2005) ilerisine gitmektedir. Sadece kentteki insanlar değil, insan eliyle yapılmış her şey, kentsel sonuçların şekillenmesinde eşit derecede aktif katılımcılar olarak görülmektedir.

Birleştirme yaklaşımında, bireylerin, olayların ve durumların bir araya gelişini kavranılmaktadır. Birleşmeler Kuramına karşı en temel eleştiri, bütünü oluşturan parçaların varoluşsal temelini inilmemesi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Postkolonyal Kentleşme de benzer bir şekilde eleştirilmiştir. Sosyal hareketler, kurumsal örgütlenmeler veya sosyal ağlar gibi ara düzeyler incelenmemektedir. Daha doğrusu bugüne kadar kente ilişkin pek çok çalışmada yer alan veya sosyal kuramlarda tartışılabilenlerin bir düzeye (mikro veya makro) indirilmesi basitleştirme olarak görülmektedir. Bunu aşmak için DeLanda bütünden veya parçalardan kurtulmayı önermiştir (DeLanda 2006). Parçalar arasında ne tür nedensellik ilişkileri olduğunu ve farklı bağlamlarda nelerin değişebileceğini açıklamadan '*modern planlama*' veya '*kentsel yönetim*' gibi belirlenmiş sistemlere nedenler sunmanın aslında bir basitleştirme olduğunu söylemiştir.

Birleşmeler Kuramı, sosyal bilimlerdeki pek çok geleneksel yaklaşımla karmaşıklık ve kaos kuramları arasındaki bağlantıyı sağlamada önemli olsa da (Wezemaal 2010) planlama alanında henüz uygulamadan uzak görünmektedir. Ancak planlılar bu düşünce biçimiyle kentleri daha iyi anlamaya odaklanabilir. Yetişkul ve Demirel (2018) soylulaştırmayı hem İstanbul'un kentleşmesi hem de farklı coğrafyalardaki soylulaştırma örnekleri üzerinden Birleşmeler Kuramıyla incelemiştir. Küresel Kuzey'in ve Güney'in özelliklerini yansıtabilen İstanbul'un tarihi Cihangir mahallesinde yeniden üretilebilen soylulaştırmanın bir süreç olduğu ve oluşlarla şekillendiğini gösterilmiştir. Bugün ölçek ya da kademe üzerinden okunan kentte algıladığımız her şey, güç ilişkileriyle oluşan yapılar ve alanlar, yatay ilişkilerle şekillenecektir. Süreç içinde doğal ve yapay bütün parçalar farklı biçimlerde bir araya gelerek, yeniden kurgulanıp ve yeni formlar oluşturacaktır.

Değerlendirme

Günümüzden bakınca geleceğin kentlerinin bugünün kentlerinden farklı olacağı ve kentsel olaylara, durumlara veya sorunlara karşı geçmiş deneyimlerimizin yol göstermede yetersiz kalacağı açıktır. Bu noktada kentlere ilişkin araştırmaların önemi artmaktadır. Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi son dönemde zengin akademik tartışmalar ortaya çıkmıştır.



Şekil 3. (a) Kentsel parçaların birleşimi (Ataşehir, İstanbul). **(b)** Kentsel ve kırsal parçaların birleşimi (Muratpaşa, Antalya) (Yandex, 2019).

Ancak kent 'tuhaf' bir sorundur. Belirsiz, doğrusal olmayan ve karmaşık yapısı nedeniyle kentin tanımlanabilir bir başlangıcı, sonu veya çözümü yoktur (Iossifova vd. 2018). Kente ilişkin herhangi bir olay, durum veya sorun, bugüne kadar tanımladığımızdan farklı olarak yeni bir form ile ortaya çıkmaktadır. Bu geçmişten tamamen bağımsız da değildir. Bugün tutarlı bir bütünü oluşturan parçalar gelecekte birbirinden ayrılacak ve karşımıza yeni bir olay, durum veya sorun olarak çıkacaktır.

Bu karmaşık yapı, kentleri sürekli çalışmamızı ve araştırmamızı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle üzerinde uzlaştığımız bir tanımın veya tamamen ikna olduğumuz bir kentsel kuramın veya yaklaşımın olmamasını da doğal karşılamak gerekiyor.

Kentleşmeyi merkezine alan üç yeni yaklaşım da kentlere, kentleşmeye ve kentselliğe ilişkin bugüne kadar bilinegelen doğrusallıkların, hiyerarşilerin ve sınıflandırmaların eleştirisi

üzerinden geliştirilmiştir. Her ne kadar üçü de var olan kuramları değersizleştirdiği veya tartışılabilir kentsel sorunları indirgediği için eleştirilse de Gezegenel Kentleşme, kent-kır ikilemini, Postkolonyal Kentleşme, Küresel Kuzey-Güney veya Batı-Doğu ikilemini ve Birleşmeler Kentleşmesi de geçmişipotansiyeli veya gerçekleşeni-olasılığı sorgulamaktadır. Hiç biri diğerinden keskin sınırlarla ayrılmadığı için bu üç yeni kuramın aralarındaki kesişim alanları da araştırılmaktadır. De Roo (2010) nesnellik ve maksimizasyon temelli teknik akılcılıkla (*technical rationality*) süreç ve optimizasyon temelli iletişimsel akılcılığın (*communicative rationality*) arasındaki “bulanık ortayı” işaret ederek, gerçek planlama sorunlarının çözümlerini orada bulacağımızı söylemiştir. Daha ileriye gidersek, Thrift (2008), sosyal bilimlerin her şeyi açıklama, tahmin etme, kontrol etme arzusunu bir kenara bırakması gerektiğini; ve bir şeyleri rapor etmekten ziyade parçalamayı, sarsmayı, sınırları zorlayarak yenilenmeyi hedeflemesi gerektiğini vurgulamıştır.

KAYNAKLAR

- Amin, A. & Graham, S. (1997). The Ordinary City. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22(4): 411–29.
- Angelo, H. & Wachsmuth, D. (2014). Urbanizing urban political ecology: A critique of methodological cityism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(1), 16-27.
- Arslan Avar, A. (2009). Lefebvre in Üçlü Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekan- Diyalektiği, Dosya 17, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 7-16.
- Batty, M. & Longley P. (1994). *Fractal Cities: A Geometry of Form and Function*. San Diego: Academic Press.
- Benenson, I. & Torrens, P.M. (2004). *Geosimulation: Automata-based Modeling of Urban Phenomena*. Chichester: John Wiley & Sons.
- BİB, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009). Kentleşme Şurası Komisyon Raporları. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.
- Brenner, N. & Schmid, C. (2014). The ‘Urban Age’ in Question. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(3), 731–755.
- Brenner, N. (Ed.) (2014). *Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization*. Berlin: Jovis.
- Castells, M. (1977). *The Urban Question*. London: Edward Arnold.
- Castells, M. (1978). *City, Class and Power*. London: Macmillan.
- Cochrane, A. (2018). Here, There and Everywhere: Rethinking the Urban of Urban Politics. Kevin Ward, Andrew E.G. Jonas, Byron Miller & David Wilson (Eds.), *The Routledge Handbook on Spaces of Urban Politics* içinde (s. 14-25). Oxon: Routledge.
- Comaroff, J. & Comaroff, J.L. (2012). *Theory from the South: How Euro-America is Evolving toward Africa*. Boulder, CO: Paradigm.
- Davis, K. (1955). The Origin and Growth of Urbanization in the World. *American Journal of Sociology*, 60(5):429–437.
- De Roo, G. (2010). Planning and Complexity: An Introduction. Gert de Roo & Elisabete A. Silva (Eds.), *A Planner’s Encounter with Complexity*. Surrey: Ashgate Publishing, Surrey.
- DeLanda, M. (2002). *Intensive Science and Virtual Philosophy*. London: Continuum.
- DeLanda, M. (2006). *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. London: Continuum.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1987 [1980]). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Çeviri: B. Massumi, Athlone Press, London.
- Ernstson, H. (2014). Pluralizing or Provincializing Urban Political Ecology? [In a World of Cities]. *Situated Ecologies*. Erişim: <http://www.situatedecologies.net/archives/936>.
- Eyriçe Tepeciklioğlu, E. (2013). Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 91.
- Fariás, I. (2011). The politics of urban assemblages. *City*, 15(3–4), 365–374.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and The City*. Johns Hopkins Studies in Urban Affairs, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Harvey, D. (1985). *Consciousness and the Urban Experience: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Harvey, D. (1989). *The Urban Experience*. Baltimore, Maryland: John Hopkins University Press.
- Harvey, D. (1996). Cities or Urbanization? *City*, 1(1–2), 38–61.
- Iossifova, D., Gasparatos, A. & Doll, C.N.H. (Eds.) (2018). *Defining the Urban*. Oxon: Routledge.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities: The Failure of Town Planning*. New York: Random House/Harmondsworth: Penguin.
- Jayne, M. & Ward, K. (Eds.) (2017). *Urban Theory New Critical Perspectives*. Oxon: Routledge.
- Jonas, A., Miller, B., Ward, K. & Wilson, D. (2018). *Spaces of Urban Politics*. Kevin Ward, Andrew E.G. Jonas, Byron Miller & David Wilson (Eds.),

- The Routledge Handbook on Spaces of Urban Politics içinde (s. 1-10). Oxon: Routledge.
- Latour, B. (2005). *Re-assembling the Social: An Introduction to Actor Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (1991 [1974]). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Cambridge: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2003 [1970]). *The Urban Revolution*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Marx, K. (1976). *Capital: A Critique of Political Economy*, Vol. 1. Giriş: E. Mandel, Çeviri: B. Fowkes. Harmondsworth, NY: Penguin Books.
- McFarlane, C. (2011). The city as assemblage: Dwelling and urban space. *Environment and Planning D*, 29(4), 649–671.
- Merrifield, A. (2013). The Urban Question under Planetary Urbanization. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3), 910.
- Miller, B. & Jonas, A. (2018). Spaces of The Environment and Nature. Kevin Ward, Andrew E.G. Jonas, Byron Miller & David Wilson (Eds.), *The Routledge Handbook on Spaces of Urban Politics içinde* (s. 107-109). Oxon: Routledge.
- Mumford, L. (1938). *The Culture of Cities*. New York City: Harcourt, Brace and Company.
- Portugali, J. (2000). *Self-Organisation and the City*. Heidelberg: Springer.
- Robinson, J. & Roy, A. (2016). Global Urbanisms and the Nature of Urban Theory. *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(1), 181–186.
- Robinson, J. (2006). *Ordinary Cities: Between Modernity and Development*. London: Routledge.
- Roy, A. (2005). Urban Informality: Toward an Epistemology of Planning. *Journal of the American Planning Association*, 71: 147–158.
- Roy, A. (2009). The 21st-Century Metropolis: New Geographies of Theory. *Regional Studies*, 43, 819–830.
- Roy, A. (2016). Who's Afraid of Postcolonial Theory? *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(1), 2000–2009.
- Said, E.W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Sancar, C. (2017). Urbanization in Turkey in Terms of Llobalization and Environmental Problems. Halil İbrahim Aydın, Magdalena Ziolo, Aniela Bălăcescu (Eds.), *Economic Development: Global and Regional Studies içinde* (s. 263-285). London: Ijopec Publication.
- Schlichtman, J.J. (2018). Sociology: The Sociological 'Urban'. Deljana Iossifova, Christopher N.H. Doll, Alexandros Gasparatos (Eds.), *Defining the Urban: Interdisciplinary and Professional Perspectives içinde* (s. 11-26). Oxon: Routledge.
- Schmid, C. (2008). Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space: Towards a Three- Dimensional Dialectic. Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, Christian Schmid (Eds.), *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre içinde* (s.27-45). London: Routledge.
- Scott, A. & Storper, M. (2015). The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(1), 1–15.
- Shin, H.B. (2018). Geography: Rethinking the 'Urban' and 'Urbanization'. Deljana Iossifova, Christopher N.H. Doll, Alexandros Gasparatos (Eds.), *Defining the Urban: Interdisciplinary and Professional Perspectives içinde* (s. 27-39). Oxon: Routledge.
- Silva, A. & Clarke, C. (2005). Complexity, Emergence and Cellular Urban Models: Lessons Learned from Applying Sleuth to Two Portuguese Metropolitan Areas. *European Planning Studies*, 13(1): 93-116.
- Storper, M. & Scott, A. (2016). Current Debates in Urban Theory: A Critical Assessment. *Urban Studies*, 53(6), 1117.
- Thrift, N. (2008). *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect*. London: Routledge.
- Tönnies, F. (1957). *Community & Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*. Çeviri: C.P. Loomis, East Lansing, MI: Michigan State University Press.
- UN (2016). *HABITAT III New Urban Agenda*. United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development, Quito.
- UN (2018). *Revision of World Urbanization Prospects*. Erişim: <https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html> (09.07.2019).
- Walker, R. (2015). Building a Better Theory of the Urban: A Response to 'Towards a New Epistemology of the Urban?' *City*, 19(2–3): 183–191.
- Weber, A. (1929). *Theory of the Location of Industries*. Chicago: University of Chicago Press.
- Weber, M. (1958). *The City*. Glencoe, IL: Free Press.
- Wezemaël, J.V. (2010). *Urban Governance and Social Complexity*. Gert de Roo & Elisabete A. Silva (Eds.), *A Planner's Encounter with Complexity*. Surrey: Ashgate Publishing.
- Wirth, L. (1938). *Urbanism as a Way of Life*. *American Journal of Sociology*, 44, 5-8.
- Yetişkul, E. & Demirel, Ş (2017). Assembling Gentrification in İstanbul: The Cihangir Neighbourhood of Beyoğlu. *Urban Studies*, 55(15): 3336–3352.
- Yetişkul, E. (2017). Karmaşık Kentler ve Planlamada Karmaşıklık. *Planlama*, 27 (1), 7-15.
- Young, R.J.C. (2003). *Postcolonialism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Zimmer, A., Cornea, N. & Veron, R. (2018). *Urban Political Ecology: Landscapes of Power*. Deljana Iossifova, Christopher N.H. Doll, Alexandros Gasparatos (Eds.), *Defining the Urban: Interdisciplinary and Professional Perspectives içinde* (s. 212-222). Oxon: Routledge.